

TÁJÉKOZTATÓ – INFORMÁCIÓ

A FEGYVERKERESKEDELEM KIALAKULÁSA, ELVEI ÉS GYAKORLATA

Ébert László¹

Bevezetés

A világon sok embernek az a véleménye, hogy felesleges pénz mindaz, amit az emberiség a fegyverekre elkölt. Sőt, a szélsőséges pacifisták még azt a kijelentést is megkockáztatják, hogy a legjobb lenne, ha minden fegyvert a világon mindenki bezúzna, és akkor eljönne az emberiség által várt kánaán.

Sajnos, ez csak egy kellemes utópia, melyet az emberiség nem tudni, hogy mikor fog elérni. A fegyverek, mind a múltban, mind a jelenben a hatalom elérésének, megtartásának és a hatalommal szemben fellépők elriasztásának, visszaverésének eszközei.

Jelen kis tanulmányban a fegyverekkel kapcsolatos kereskedelem kialakulásával, jellemzőivel, néhány jellegzetességével, a gyakorlat és az elvek összefüggéseivel kívánok foglalkozni. Nem tudok minden problémára rámutatni, illetve minden gondot és ellentmondást feltárni, csak néhány általam fontosnak vélt gondolatot szeretnék megemlíteni.

I. Fegyverek és a kereskedelem

1. A fegyverek

A Révai Nagylexikon még úgy határozta meg *a fegyverek* fogalmát, hogy „*mindazon eszköz, melynek egyenes célja a támadás vagy a védelem, amely erre a célra alkalmas is*”, valamint „*mindaz az ütő-vágó-szűrő eszköz*”.² Néhány sorral odébb az alábbi megfogalmazás található „*Vannak támadó és védőfegyverek.*” A támadó fegyverekkel az ellenség

¹ Ébert László okl. közgazdász mérnök, doktorandusz.

² Révai Nagylexikon, Hasonmás Kiadás, 7. kötet 244. old.

harcosait vagy harceszközöket teszik harcra alkalmatlanná, a védőfegyverekkel pedig az ellenség fegyvereinek hatásai ellen óvják a harcosokat³

Tény, hogy az említett mű kiadása óta eltelt néhány év alatt, a világ megváltozott. Ma már inkább „*hadieszköz*” és „*haditechnika*” kifejezéseket használunk, mely jóval szélesebb fogalomkört takar, mint az említett forrásmű.

Ma haditechnikának / hadieszköznek nevezünk minden olyan eszközt és anyagot, mely a fegyveres erők és a fegyveres szervezetek / testületek rendeltetészerű feladatainak ellátásához szükségesek.⁴ Természetesen ebbe a fogalomkörbe már minden, a mai kor vívmányának számító eszköz beletartozik, beleértve a repülőgéptől a modern lövészeszközig, híradástechnikai, elektronikai, stb. eszközöket is.

Egy nagyon pontos meghatározás: „*A hadfelszerelés a fegyveres szervezetek egyes személyei, szervei, szervezetei fegyveres küzdelméhez, illetve az arra való felkészüléshez szükséges hadianyagok, haditechnikai eszközök és egyéb felszerelési tárgyak összessége*”⁵

2. Kereskedelem

*A „kereskedelem az a keresetre irányuló iparszerű tevékenység, amely jószágoknak vételét-eladását foglalja magában”.*⁶

*„A modern kereskedelem kifejlett pénz- és hitelforgalmával elviszi az árut arról a helyről, ahol a legjobb és legnagyobb mennyiségben termelik oda, ahol a legjobban és legdrágábban elkél”.*⁷

Célszerű megemlíteni azt a meghatározást is, hogy a kereskedelem nem más, mint érték-arányos áruk cseréje, ahol vagy áru cserél gazdát pénzért, vagy másik áruért.

³ Révai Nagylexikon, Hasonmás Kiadás, 7. kötet 244. old.

⁴ A Magyar Köztársaságban haditechnikának/hadieszköznek kell tekinteni minden olyan eszközt és anyagot, mely szerepel a 16/2004. (II.6.) sz. Kormányrendelet tételes felsorolásában.

⁵ Dr. Turcsányi Károly: A Haditechnikai Biztosítás Alapjai I., ZMNE jegyzet 5. old.

⁶ Révai Nagylexikon, Hasonmás Kiadás, 11. kötet 498. old.

⁷ U.ott

Az alapfogalmak között meg kell említeni a „*nemzetközi kereskedelem*” fogalmát is. „*A nemzetközi kereskedelem(ben) ...*” minden egyes ország arra a termékre specializálódik, amelynek előállításában a legnagyobb komparatív előnye van és ebből a jószágból egy bizonyos mennyiséget exportál cserébe a másik ország exporttöbbletéért.⁸

A fejlődés azt mutatja, hogy a kereskedelem jelentősége egyre nő, hatékonysága pedig az áru és pénzmozgások volumenében látható.

3. Fegyver-kereskedelem

Fegyver-kereskedelem az a folyamat, amikor az értékarányos csere révén az egyik oldalon „*fegyver vagy hadieszköz*”, a másik oldalon pedig pénz vagy bármilyen másik áru cserél gazdát. Jelen munka **kizárólag** a törvényes előírásokkal és az annak megfelelő módszerekkel (engedélyezéssel) foglalkozik; csak érintőlegesen említi – de **nem elemzi** – az illegális fegyverkereskedelem útjait és megvalósulási módját.

II. Rövid történeti áttekintés a fegyverkereskedelem kialakulásáról

1. Az emberiség fejlődése magával hozta mind a társadalmi, mind pedig a gazdasági fejlődést. A fejlődés pedig hódító és önvédelmi háborúk történelmi sorozatát jelentette. *A háborúk megvívásához, pedig eszközök, azaz fegyverek kellettek. A múltból csak néhány példát említenék:*

- A vas és acél technológiájának fejlődése a jobb szűrő-vágó eszközök előállítását biztosította;
- A vegyészet fejlődése már az ókorban lehetővé tette a hadi használatra alkalmas vegyi anyagok előállítását;⁹
- A puskapor kínai, majd a lőfegyverek európai feltalálása lehetővé tette nagyobb hatékonyságú, és eredményességű harceszközök megteremtését.

⁸ P.A. Samuelson, Közgazdaságtan, 866. old.

⁹ Görögtűz, vagy petárdák az ókori Kínában.

2. Egészen a XIV.-XVI. századig a fegyverkereskedelem többnyire egy adott országon belüli tevékenység volt, amikor a hatalom – az uralkodó – meghatározott cél érdekében vagy központi, vagy az alattvaló „*főurak*” pénzén az adott országban meglévő fegyver-, gyártó központokból szerezte be a szükséges eszközöket. Eddig a korig „*fegyver-külkereskedelemről*” csak nagyon ritkán beszélhetünk. Igaz, már ekkor is voltak olyan gazdasági központok, ahol kiváló eszközöket állítottak elő, melyek világhírré tettek szert. Ilyen volt például a *Derbent-i, Damaszkusz-i, Toledo-i acélpenge*, melyek kereskedők révén a világ más részeibe is elkerültek.

Az adott országból, termelőtől külföldre a fegyver – mint áru - nagyobb mennyiségben akkor került kivitelre, ha valamilyen érdekből – szövetségi, stb. – a hatalom, egy másik fél érdekében, vagy érdeke ellenére küldött fegyvert. Ezek viszont ad hoc ügyletek voltak.

3. A XVII-XVIII. században az európai vallásháborúk lezárultával a társadalmi viszonyok gyökeres átalakuláson mentek keresztül.

(Nem kívánom részletezni a fejlődés fokozatait, de megváltozott a gazdaság, kialakult a kapitalizmus, megvalósult az ipari forradalom).

Ez a fejlődés magával hozta a hadtudomány változását, új elvek, elképzelések kialakulását.

Igaz, egy részüket azonnal a háborús valóságban is kipróbálták.

A hadiipar, mint önálló ágazat, fokozatos kialakulása erre az időszakra tehető. Aki jobb acélt tudott gyártani, vagy többet, esetleg olcsóbban, annak vélhetően nagyobb sikerei lehettek egy elkövetkezendő háborúban. Természetesen nem lehetett eltekinteni a tehetséges vagy tehetségtelen hadvezérek / politikusok tevékenységétől sem, akik szinte azonnal kipróbálták a használatban az új fegyvereket. Ekkor már voltak nagyobb fegyverszállítmányok is a szövetségesek között, de kizárólag politikai megfontolásokból.

4. A XIX. század az emberiség történetének egyik igen fontos korszaka a haditechnika és az azzal való kereskedelem kérdését illetően.

A hadiipari kutatások és fejlesztések ebben a korszakban eredményezték a „*sorozatlövő*” fegyverek megjelenését, új ágyuk, páncélozott hajók, stb. létrejöttét.

Véleményem szerint ekkortól beszélhetünk az *igazi fegyverkereskedelemről*, de ennek működési elveiről is.

Több nagy ország vezetése észrevette, hogy lemaradt az ipari forradalom ezen szegmensének „*áldásaiból*”. Ugyanakkor egyes területeken a hiány felgyorsította a keresletet. Minden esetben a fegyverszállítást, amennyiben nem csempészetről, illetve illegális ügyletről volt szó, kormány szinten (vagy, ahol az uralkodónak ilyen joga volt akkor ő) hagyták jóvá.

Ennek egyik érdekes példája **W. Perry kapitány** tevékenysége. Ekkor Japán egy kis kaput engedve (Macao) gyakorlatilag teljesen el volt zárva a külvilágtól, sem a különböző vallású papokat (pl. protestáns hittérítőket), sem pedig a kereskedőket nem engedte az ország talajára lépni.

Ugyanakkor, mind az USA, mind pedig Anglia, stb. látta, hogy Japán potenciális kereskedelmi partner lehet, és ezáltal egy hatalmas feltevő piaccá válhat. Csak, valamilyen módon meg kellene nyitni az országot! Ekkor lépett fel az említett sorhajókapitány és amikor beígérte Yokohama lövetését, a japánok végül megnyitották országukat az európai és az amerikai kereskedelem előtt. **De mit kért a japán vezetés elsők: modern fegyvereket, kiképzőket, majd gyártási technológiát.**

Oroszországban még Nagy Péter cár vitt először holland, német és francia szakértőket, az orosz hajógyártás felfejlesztésére, illetve a haditechnikai fejlődés felgyorsítására. Az akkor megalakított gyárak – Szentpéterváton, Tulában, Izsevszkben – képezték a XIX. századra az orosz fegyvergyártás alapját.

Ebben az időben alakultak meg olyan híresen hírhedt nagy, elsősorban hadiipari gyárak, mint a **SKODA-PLZEN, a KRUPP; Colt; Manlicher; Winchester; Bofors;** stb. A gyárak kezdeti sikereit az állami megrendelések alapozták meg. Mivel a nagy hadiipari cégek vezetői hatalmas befolyással rendelkeztek az állami apparátusra, ezért a külföldi szállítások szinte minden esetben állami jóváhagyással, illetve államérből történtek.

Nagyon érdekes, hogy egyrészt a fegyvertartás és másrészt, a fegyvergyártás és a fegyverek „*magán*” – kereskedelmének kérdése ez idő tájt hogyan alakult.

Az európai államokban a közrend fokozatos megerősödésével a magán személyeknél való fegyvertartás kérdése egyre inkább szabályozott lett.

Az európai országokban már a XIX. század közepétől – a legtöbb országban – már engedélyhez kötött lett a fegyvertartás, míg az USA-ban ez elképzelhetetlen volt. (A szabad fegyverviselés a szabadság jogok egyik tényezője volt az Egyesült Államokban).

Ebből következik, hogy a fegyverkereskedelem *szabályozása* az USA-ban már akkor is „*lazának*” volt mondható.

A XIX. század rohamos fejlődésében ma már megállapítható, hogy a hadiipar a húzóágazat volt. (És így van ez ma is, a XXI. században). A hadiipari alapkutatások és alkalmazott kutatások eredményei pedig sok esetben a polgári életben is jelentkeztek.

Például: a francia, majd a német expedíciós hadseregnek Afrikában *tartós, a hazai ízeket biztosító élelmiszerre volt szüksége*. Kitalálták, hogy önbevonatú dobozba tegyék a húst, stb. Így jött létre a „*konzerv*” és például a csepeli Weisz Manfréd művek, lőszer, és fegyver – majd később repülőgép – mellett, *konzervet gyártott; sőt konzervgyártó gépeket is*.

Az ipari fejlődés és a szakosodás a XIX. század végére azt eredményezte, hogy a világ fegyvergyáraiban emberek tízezrei dolgoztak. A termelési szakosodás és néhány kiváló fejlesztési eredmény azt hozta létre, hogy például Svájcban olyan termékeket gyártottak, mely precíziós, finommechanikai megmunkálást igényeltek; ugyanakkor Svédországban kiváló, további feldolgozásra alkalmas acéltömböket állítottak elő.

A XX. század elejére viszont megindult a harc a piacok újrafelosztásáért, tehát a világ felkészült az első világháborúra.

III. A fegyverkereskedelem elvei és gyakorlata

1. Az első világháborút megelőző években, a világban a fegyvergyártás a *következő országokban összpontosult:*

Németország, Anglia, Franciaország, Osztrák-Magyar Monarchia, Olaszország, Oroszország, Japán, USA.

Egy sor államban folyt még fegyver, vagy fegyver-alapanyag gyártása, de ez bármennyire is komolynak és fejlettnek tűnt, volumenében közel sem került a felsorolt államokhoz.

2. Az I. világháborút megelőzően már kialakultak a fegyverkereskedelem elvei:¹⁰

- Az egyes országok mindenekelőtt *saját* fegyveres erőiket és testületeiket szerelik fel hadianyaggal, a külkereskedelem szerepe ebben az ágazatban többnyire csak másodlagos;
- Mindennemű hadianyaggal való *belső* kereskedés *kizárólag állami kontrol* mellett folyhat, az egyéb magán tevékenység büntetőjogi felelősséget von maga után; (kivéve az USA-t!)
- A hadianyaggal (-technikával) való *külkereskedelem* az államok *politikai viszonyának a fokmérője*, engedélyezése vagy tilalma a két ország egymáshoz való kapcsolatát is meghatározza;
- A hadianyagok (és –technikák) külkereskedelmében a résztvevők *szabadságfoka relatív*; a szövetségi pozícióból származó, esetleg harmadik fél által diktált feltételek rendkívül befolyásos rendszere jött létre.

3. Mindezen elvek ellenére meg kell említeni az u.n. politika nélküli kereskedelem elvét, mely kimondja, hogy a hadianyag (-technika) ugyanolyan áru, mint bármi más, kereskedelmét semmilyen elvek nem korlátozzák, bárkinek lehet szállítani, csak fizessék meg.¹¹

4. A be nem avatkozás elve, mely szerint a hadianyag (-technika) szállításának teljes tilalma érvényes minden hadviselő fél, vagy válságövezet részére.¹² Ez az elv kimondja, hogy a fegyvergyártók nem foglalnak állást a háborús (vagy azt megelőző) időszakban a szembenálló felek között, sőt megpróbálják a konfliktushelyzetet a fegyverszállítás megtagadásával csökkenteni. Egy igazságos, honvédó háborúban ez az elv igen kellemetlen helyzetbe hozhatja a megtámadott felet.

¹⁰ Gyakorlatilag ezek az elvek szinte változatlan tartalommal, mind a mai napig érvényesek!

¹¹ Ezt az elvet követte el Svájc és Svédország a két világháború alatt!

¹² Ezt az elvet követte az USA az I. világháborúba való belépését megelőző idő részében.

5. Kialakultak a nemzetközi legális fegyverkereskedelem szabályai is.

A világon mindenütt a „*legális fegyverkereskedelem*” tehát azt jelenti, hogy mind a vevő és mind az eladó igazolja az ügylet valóságát, az igény és a vásárlás tényét. Ehhez megkövetelik az eladó részéről az eladó országában a kiviteli engedélyt, üzletkötés/szerződés létrehozásának az engedélyét, beviteli engedélyt és a végfelhasználói igazolást pedig a vevői oldalról.

Természetesen ezek egy legális ügylet okmányai, feltételezve minden okmány eredetiségét és hitelességét.

Sajnos mára annak is kiforrott módszertana lett, hogy hogyan lehet mindezt kijátszani.

Az I. világháború befejezése után a győztes hatalmak nem csak területileg szabták újra Európa (és a világ) térképét, hanem a hadiipari termelési, fejlesztési és kereskedelmi lehetőségeket is.¹³

Tény, hogy a II. világháborút megelőző időkben a Népszövetség tett némi erőfeszítést arra, hogy *korlátozza* a fegyverek felhalmozását, kereskedelmét, elősegítse a leszerelést, de gyakorlatilag ezek a kezdeményezések zsákutcába jutottak, több tényező miatt, de például azért is, mert Németország és a Szovjetunió kilépett a Népszövetségből.

A fegyverkereskedelem ekkor már élesen a *politikai és a katonai* befolyás egyik tényezője volt. Erre nagyon jó példa volt a *spanyol polgárháború* esete. A *Franco tábornok* vezette csapatok, *német és olasz fegyvereket* kaptak. A cél, a baloldali kormány megbuktatása volt, melyet viszont a **Komintern** és a **Szovjetunió** támogatott. A spanyol kormány keményen – aranyban – fizetett a szovjet fegyverekért, amely – hajón, Odesszába – meg is érkezett. Ugyanakkor – a korábban zárolt és *Jelcin* által 1990-ben felszabadított okmányok szerint – *a szovjet kormány a kifizetett fegyvernek csak a töredékét szállította le!*¹⁴

¹³ Jelen munkának nem feladata az I. világháború után a Wersailles-i békékben kikötött feltételek elemzése.

¹⁴ A spanyol parlamentben már több interpelláció elhangzott arról, hogy nem lenne-e célszerű erről tárgyalni az orosz kormányval. Egyelőre azonban a kérdéstről ma senki sem beszél, sem Spanyolországban sem pedig Oroszországban.

A Népszövetségi határozat a „*semlegességről*” pedig a többi potenciális fegyverszállító szállítási készségét is lenullázta (USA, Nagy-Britannia, stb.), míg Olaszország és Németország nem zavartatta magát!

A *második világháború* kitörésekor Európa gyakorlatilag kettészakadt. Németországra és szövetségeseire, valamint a megtámadott-(ak)ra.

A fegyverkereskedelemben ekkor állt elő – szinte a világon mindennütt –, hogy a hadianyag, haditechnika *nemzetközi kereskedelme*, a politika és a kereskedelem mezejéről belépett a *létfonosságú gazdasági és pénzügyi tényezők közé, sőt a szállítások engedélyezése, vagy letiltása a zsarolást sem nélkülözte*. Ugyanakkor egyes országok geopolitikai helyzetüket és „*egyéb*” potenciális fontosságukat kihasználva, mindenkinek szállítottak fegyvert, csak „*fizessék meg*”. Mára bebizonyosodott, hogy az USA cégei az amerikai hadbelépésig szállítottak hadianyagot és/vagy kettős felhasználású anyagokat az agresszor Németország számára is. A „*semleges Svájc*” fegyvert és lőszert¹⁵ szállított annak, aki fizetett, Svédország pedig acélt, mind a németeknek, angoloknak, de az oroszoknak is.

A szövetségesek között az *elszámolás eleinte „aranyban”* folyt, majd pedig különböző klíring elszámolásban.¹⁶

A központi hatalmak gyakorlatában a fegyverszállítások értékmérője a „*birodalmi márka*” volt, de gyakorlatilag államközi jegyzőkönyvekben meghatározott kvázi „*barter*” megállapodások történtek.

Persze itt is voltak furcsaságok

- A Molotov-Ribentrop paktum katonai záradéka német hadfelszerelés és hadianyag szállítását tartalmazta az orosz fél részére, gabona, olaj, nikkell ellenében. A Szovjetunió maradéktala-

¹⁵ A moszkvai „hadsereg múzeum”-ban látható svájci gyártású zsákmányolt Hispano-Suiza géppágyú, melyet a német csapatok használtak.

¹⁶ Először volt a „cash and carry” elv, majd pedig a „Lend-lease”. Az első azt jelentette, hogy a vevőnek mindent azonnal ki kellett fizetnie, míg a másik, egy megfelelő feltétellel létrejött hosszútávú meghitelezést jelentett. Mint a kettő érvényes volt a Szovjetunió vonatkozásában is. Az első rendszer szerinti aranyat szállító szovjet hajót, mely Angliába tartott és 1941-ben elsüllyedt, a mai napig keresik az Északi Tengeren.

nul leszállította a vállalt kötelezettségét, de az ellentételezés – állandó pontosítási szükségességre való hivatkozással – késett.

- A Magyar Királyság megfelelő szerveit megkereste a **Chang Kai Shek** vezette Kínai Köztársaság beszerző küldöttsége és ágyúkat óhajtottak venni. Miután a „**Győri Program**” alapján a Diósgyőri Gépgyár már lehetőségeinek birtokában volt, ezért a kívánt „**Bofors**” svéd licence alapján az ágyúkat a magyar fél le is tudta gyártani.
- Hiába tiltakozott a német szövetséges – hiszen a gyártás idején a Berlin-Róma-Tokió tengely már létezett – a magyar fél a **több láda arany** ellentételét legyártotta és el is juttatta rendeltetési helyére.
- Objektív elemzések szerint az **olasz-német** megállapodásokban a német fegyver-lőszer- és egyéb hadianyag szállítások szaldójában a német fél állandó mínuszban volt. Egyesek úgy vélik, ha Németország leállította volna a hadianyag-szállításokat, akkor Olaszország már 1942 közepén összeomlott volna.
- Amikor a **szovjet beszerzési kormánybizottság** megállapodott az **USA kormány szerveivel**, hogy mit szállítsanak az amerikaiak, a szovjet delegáció a legnagyobb részben **élelmiszert, ruházatot, cipőt, szállítóeszközt stb.**, tehát nem feltétlenül fegyvert kért. Szinte hihetetlennek tűnik mára, a történelmi „**elhallgatások**” miatt, de tény, hogy az angolszász szállítások **több mint 60 %-a nem fegyver volt!**

A második világháború szörnyű évei után sokan úgy gondolták, hogy végre béke és nyugalom lesz. Nem így történt.

A világ kettészakadt, létrejött a **kétpólusú világrendszer**. Amíg az Egyesült Államok a háborúban részt vett csapatai jelentős részét leszerelte, a hadigazdálkodásra átállított iparát a polgári termelésre vissza-**terelte**” addig „**keleten**” ez nem történt meg. Egyes elemzők szerint a koreai háború, szinte ugyanolyan helyzetben találta az USA-t mint, amilyenben a II. világháború előtt volt, azzal a különbséggel, hogy hatalmas elméletileg és gyakorlatilag kiképzett tartalékos tömeg, valamint rettentő szervezési és technológiai tapasztalat felett rendelkezhetett. A hadiipar felfuttatása az USA-ban is gyorsan megtörtént, majd a létrejött szövetségi rendszerek pedig – szinte minden szövetséges országban – újból megteremtették **az önálló hadiipart**.

Mind a NATO, mind a Varsói Szerződés tagállamai az ötvenes évek közepére már komoly hadiipari potenciált hoztak létre.

Mind a két oldalon újból létrejött *az államilag szabályozott, szigorúan ellenőrzött hadianyag termelés és kereskedelem.*

Mind a két oldalon létrejött a *kooperációs fejlesztések és termelések rendszere.* Ugyanakkor a világban meglévő válságok (helyi háborúk) lehetővé tették az új eszközök kipróbálását, hibáik feltárását, a fejlesztések új irányainak meghatározását.

A fegyverkereskedelem ebben az időben *abszolút bizalmas, nem nyilvános ügylet lett,* sőt nagyon sokszor az „*államtitok*” irányába tolódott el. **Ennek magyarázata a következő:**

- Az európai hadszíntéren az egyes országok beszerzései stratégiai fontossággal bírtak;
- A második világháború utáni négyhatalmi döntések megszabták, hogy egyes országok milyen eszközt gyárthatnak, illetve birtokolhatnak;¹⁷
- A beszerzéseknél az „*eszköz*” milyensége¹⁸ meghatározta, hogy az adott ország milyen fontosságú pozíciót tölt be a szövetségben belül;
- Az u.n. felszabadító mozgalmak támogatásában is egy sajátos, de rendkívül bizalmas megosztás jött létre, volt aki adta a pénzt, volt akitől megvették az eszközt, és volt egy harmadik, aki azt megtanította kezelni.

A kétpólusú világban *a fegyverkereskedelem a politikai befolyás növelésének az egyik legfontosabb eszköze* volt mind a két „*póluson*”. **Ennek megerősítésére néhány példa:**

- A Koreai háborúban szovjet fegyverrel harcoltak a kínaiak és a koreaiak Északon, amerikaival az „*ENSZ*” katonák Délén;

¹⁷ Például Németország nem gyárthatott rakétát.

¹⁸ A Szovjetunió mindig szelektált, hogy kinek volt hajlandó a modernebb eszközt eladni, vagy egyáltalán annak eladásáról tárgyalni.

- A vietnami háborúban ugyanez még egyszer megismétlődött, stb.;

Ugyanakkor a politikai befolyás *furcsa példáit* is láthatjuk, ott ahol a rendkívül kényes politikai játszmák miatt a **többszereplős részvétel is lehetséges:**

- A dél-amerikai „*baloldali*” gerillák részére Kuba szállított szovjet, cseh, kínai eredetű fegyvereket, a gyártók tudtával, beleegyezésével, finanszírozásával, míg az ellentételt, tehát a kereskedelmi mérleg „*bevétel*” rovatát nem volt célszerű forszírozni;
- Az izraeli tengerészet francia naszádot rendelt, de mivel a francia állam részben szerette volna az USA-t visszaszorítani az arab piacokon és javítani akart az arab országokhoz fűződő katonai viszonyán is, a kifizetett naszádok leszállítását megtiltotta;¹⁹
- A CIA a nicaraguai „kontrákkal” üzletelt, majd ebből a pénzből juttattak fegyvert Iránba, hogy az amerikai túszoikat kiengedjék;
- stb., stb., stb.

Ennek az időszaknak, mely a II. világháború végétől 1989÷90-ig tartott, talán a legjellemzőbb ismérve, hogy a fegyverkereskedelem az egyes országokban milyen jogilag meghatározható résztvevőkkel, hogyan és milyen engedélyezési rendszerrel valósult meg.

A kérdés elemzését több részre célszerű bontani:

A. A volt szocialista országok fegyverkereskedelme minden esetben pártszintű, állami döntéseken alapult.

Később már létrehoztak olyan állami vállalatokat, amelyeknél az „*állami kereskedelem*” játékszabályainak megfelelően, de már az *általános nemzetközi kereskedelmi* szabályok alapján folyt a tevékenység. Ilyen vállalatok voltak a magyar Technika KKV; Romtechnika-Romániában; Omnipol-Csehszlovákiában, stb. Minden esetben a szigorú állami

¹⁹ Végül is egy bravúros húzással a MOSZAD a naszádokat elvitte Izraelbe.

monopólumon²⁰ alapuló, rendkívül szabályozott és ellenőrzött kereskedés folyt.

A rendszerváltással az állami monopóliumok gyakorlatilag megszűntek, de az állami szabályozás és kontroll nem csökkent.

Mindegyik „új demokrácia” létrehozta a maga hatósági ellenőrző szervezetét, és az ezen szervezetek munkáját meghatározó törvényeket, illetve kormányrendeleteket.²¹

(Jelen munkának nem célja a vonatkozó rendeletek és szabályok ismertetése, illetve elemzése).

Mindegyik ország tevékenységében közös, hogy az állam:

- Szigorú kontroll alatt tartja a már sokszereplős fegyverkereskedelem hazai játékosait;
- Igyekszik betartatni az adott ország politikai-gazdasági és nem utolsósorban „szövetségi” érdekeit és kötelezettségét;
- Miután az Európai Unió a *fegyverkereskedelem szabályozását* (engedélyezését) „nemzeti hatáskörbe” helyezte, ezért lehetséges bizonyos esetekben, egyes harmadik fél pozíciójának megítélésében ellenmondás²², mely szerint egyugyanazon ország lehet „embargós” az egyik ország kereskedői számára és *sabad-forgalmú* a másik részére.

Egyes politikusok szeretnék, hogy a fegyverkereskedelemben bizonyos koordináltság legyen, de ezzel együtt konkurrenciaharc a nemzetközi fegyverpiacon nem csökkent, hanem nőtt.

²⁰ Ez a monopólium a Technika KKV esetében az új szereplők által kapott egyedi engedélyek folytán fokozatosan csökkent (Ferrunion, NIKEX, Elektromodul, stb.)

²¹ Általában ezekre a szabályozásokra 1991÷1995 között került sor. A magyar ellenőrző/engedélyező rendszert 1991-ben, a 48/1991. sz. Korm. rendelettel hozták létre.

²² Ez azt jelenti, hogy míg az egyik ország a „harmadik felet” embargóval sújtja, a másik szállít oda. A konkrét példák ismertetésétől eltekintek!

B. Néhány szó a Szovjetunió fegyverkereskedelméről:

Sehol a világon nem volt olyan fontos népgazdasági és politikai tényező a fegyvergyártás és a kereskedelem, mint a Szovjetunióban. A Varsói Szerződésben a Szovjetunió rendkívüli súlya és szerepe meghatározta a résztvevők egymás közötti kereskedelmét is.

A szovjet szállításokat a **GKESZ**²³-ben lévő két főosztály a **GIU-Glavnoe Inzsenyernoje Upravlenije-Mérnöki Főosztály** és a **GTU-Glavnoe Techniceszkoje Upravlenie- Műszaki Főosztály** intézte. Természetesen ebben az időszakban mindennemű engedélyezés, feltétel, stb. a párt és állami vezetés különböző legfelsőbb fórumain lett meghatározva. (Pártközpont, Tervhivatal, Honvédelmi Minisztérium, KGB, stb.).

A Szovjetunió felbomlásával, ez a struktúra is megváltozott. Mivel a fennálló gazdasági állapotot átalakítani egyik napról a másikra nem lehet, a hadiipar jelentősége nem csökkent. Habár a korábbi nagyhatalmú szervezetek megszűntek, az állami kontrol és szigor nem csökkent.

Az állam változatlanul szabályozza a fegyverexportot, sőt az engedélyező bizottság elnöke maga az Orosz Föderáció elnöke!²⁴ Az orosz valószínűleg nem tisztult le a jogok és a lehetőségek rendszere, de a mai helyzetben a fegyverkereskedelemmel alapvetően a „**Roszoboron-export**” cég foglalkozik. A másutt megtalálható többé-kevésbé liberalizált fegyverkereskedelem-Oroszországban szinte ismeretlen.

C. Nyugat-Európában a nagy (vagy kis és közepes) fegyvergyártó cégek többnyire maguk intézik kereskedelmi ügyleteiket (közvetítők ritkán vesznek részt az ügyletekben), de maximális állami kontrol mellett.

Amíg a múltban szinte minden téren és minden szakágban a konkurrenciaharc volt a jellemző, addig a XX. sz. második felére nagyon sok területen a kooperáció, a közös fejlesztés és modernizáció vált jellemzővé.²⁵

²³ Goszudennüj komitet Ekonomicseszkin Szvjazej-Gazdasági Kapcsolatok Állami Bizottsága

²⁴ Az orosz engedélyezési/ellenőrző rendszerről egy külön cikk/tanulmány készül.

²⁵ Például az „Eurofihter”, a TORNADO rep. gép; Leopard-2 hk modernizációja, stb.

Megnőtt a szerepe az Európai Unió és a NATO-n kívüli szállításoknak, de itt változatlanul megmaradt a fegyverkereskedelmen keresztül megvalósuló a regionális politikai befolyásért való harc.

D. A XX. sz. második felére viszont megjelentek a világ fegyverpiacán olyan rendkívül gyorsan fejlődő gyártók – Dél-Afrika, Brazília, Izrael, Szingapúr, stb. –, melyek egy-egy meghatározott területen már komoly vetélytársai lehetnek a hagyományos gyártók –(szállítók) – kereskedőknek.

E. Az Egyesült Államok fegyverkereskedelme – lehet, hogy furcsa a megfogalmazás,- államilag eldöntött / engedélyezett és meghatározott ügyletek gyakorlati végrehajtása magántulajdonú vállalatokon keresztül.

Az amerikai „*fegyverkereskedelem*” – legnagyobb részben – a saját hadsereg igényeinek a kielégítésére szolgáló állami megrendelések megvalósítása. A nagy fegyvergyártó cégek természetesen folytatnak önálló tevékenységet, melyet a nagyhatalmú **FATA –Federal Arms and Tobacco Agency – Szövetségi Fegyver és Dohány Hivatal** engedélyez, vagy tilt meg.

Ugyanakkor nagyon fontos megjegyezni, hogy az USA által a legkülönbözőbb országoknak nyújtott katonai segély rendkívül fontos helyet foglal el mind mennyiségében, mind értékében az ország statisztikailag meghatározható fegyverkereskedelmében.

(Az USA fegyverkereskedelmének elvei, gyakorlata, működése egy külön tanulmány témája lehet).

A világ fegyverkereskedelme pedig – dacára a „*fegyverkorlátozást*” célul kitűző nemzetközi megállapodásoknak²⁶ nem csökken. Talán csak egy számot célszerű megemlíteni mégpedig azt, hogy **2002-ben a föld országai a SIPRI szerint 900 milliárd dollárt költöttek fegyverbeszerzésre.**

²⁶ Ezen megállapodások ismertetése nem ennek a munkának a feladata.

Következtetések

Mottó: „Őrizd a békét és tartsd szárazon a puskaport !” Jan Zizka, huszita vezér.

A fegyver, az emberiség egyik legősibb eszköze. Egyben az egyik legfontosabb eszköze. Van, aki ma rakétát tud készíteni, de van olyan vidék, ahol nemrég még a kőbaltát használták. A mindennapos élelem megszerzéséhez sok helyen még ma is fegyver kell. De ugyanakkor a megszerzett élelem megvédéséhez is!

A haditechnika fejlesztése rendkívüli erőfeszítéseket igényel a tudományos élettől. Forrásokat von el, de a létrehozott termék mégiscsak **egy magas színvonalú „áru”**.

Ahol sok van belőle, és ha van aki fizet érte, akkor el is fogják adni. Tehát kereskedni fognak vele. A fegyvergyár saját kezdeményezésére a legkritikább esetben áll át polgári termelésre!

A fegyver lehet egy hatalom megszerzésének eszköze, de lehet egy hatalom megvédésének eszköze is. Ezért fegyverre szükség van.

A XXI. század elejére a fegyvergyártó országok rettenetes arzenált hoztak létre, mind hagyományos, mind tömegpusztító fegyverekből. Szerencsére az emberiség hajlott a józanabb megfontolások felé, és úgy tűnik, hogy a fegyverkereskedelemben a tömegpusztító fegyverek, mint **„áru”** nem szerepeltek. Egyelőre! A hagyományos fegyverek kereskedelme – kivéve Közép-Európát –²⁷ változatlanul folyik.

A XXI. század egyik legnagyobb kihívása, hogy az emberiség miképpen tudja megadni a választ a terrorizmusra, miképpen tudja a fegyverkereskedelmet korlátozott, szabályozott és legális mederben tartani úgy, hogy ebből a terrorizmus lehetőleg a legnagyobb mértékben kimaradjon.

A nemzetközi fegyverkereskedelem, pedig még hosszú ideig a világ árucseré-forgalmának igen komoly tényezője marad!

²⁷ A CFE egyezmény következményeképpen a hagyományos fegyverek mennyisége, illetve kereskedelme csökkent.

Felhasznált irodalom:

1. Révai Nagylexikon (Hasonmás Kiadás).
2. *P.A. Samuelson*: Közgazdaságtan.
3. *Dr.Turcsányi Károly*: A Haditechnikai Biztosítás alapjai, I. ZMNE jegyzet, 1995.
4. Haditechnika, fegyverek, lőszer, robbanóanyagok, pirotechnika;
<http://www.gkm.hu/site/ekh/veg-b2.htm>.
5. French Policy on export controls for conventional arms and dual use goods and technologies.
http://www.defense.gouv.fr/english/files/d_163/index.htm.
6. European arms industry cooperation – consequences for the Swedish export control.
<http://www.svenska-freds.se/vapenexport/ramartalet/summary.shtm/>.
7. The future of the United Nations Register of Conventional Arms; SIPRI Policy Paper N°-4. Simon T. Wezeman.
8. „Stop international trading in arms”; Peace on the Net.
<http://www.fred.dk/trade..htm>.
9. Meeting of states on small arms. And the programme of action; Project Ploughshares; institute of Peace and Conflict Studies, Conrad Grebel College, Waterloo; Ontario Canada.
http://www.ploughshares.ca/CONTENT/CONTRO/Biennia/Mtg_small_Arms_Juli_03.htm.
10. The Arms Trade is Big Business by Anup Shan;
http://www.globalissues.org/geopolitics/Arms_Trade/Big_Business.asp.